

Öztürk, Hilal (2022). Reyila Kaşgarlı, Memtili Ependi (Tevfik) ve Şiirleri: Giriş-İnceleme-Çeviri Yazı-Aktarma-Sözlük-Dizin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, 391 s., *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2022/20, s. 109-111.

Reyila Kaşgarlı, Memtili Ependi (Tevfik) ve Şiirleri: Giriş-İnceleme-Çeviri Yazı-Aktarma-Sözlük-Dizin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021, 391 s.

[Kitap İncelemesi / Book Review]

Hilal ÖZTÜRK*

Geliş Tarihi: 10.06.2022

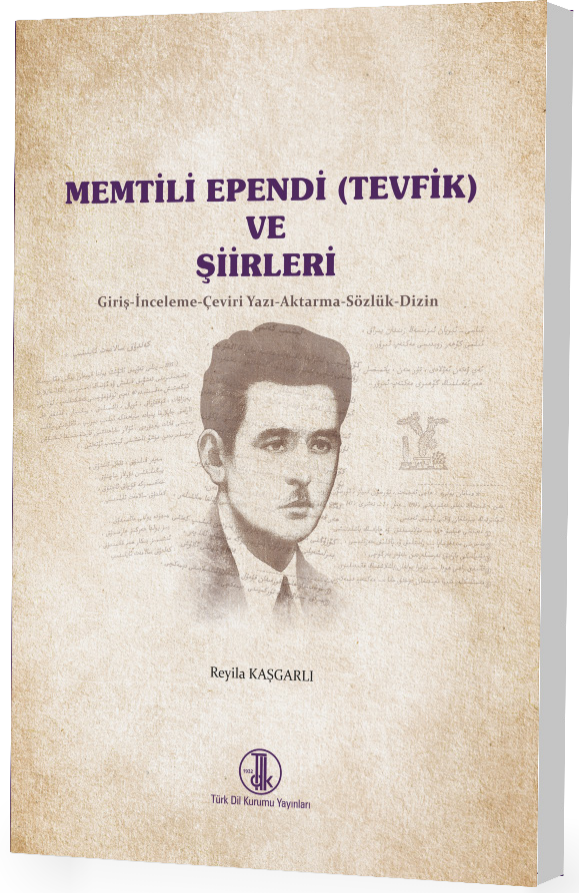
Kabul Tarihi: 10.08.2022

*“Kaldi el yurt, kaldi Tarim, kaldi İli, Zerepşan
Uşbu veten jémide könlüm méniñ perişan.”*

Uygurlar arasında “Memtili Ependi” adıyla bilinen Mehmet Ali Tohtacı (1901-1937), 20. yüzyıl Uygur edebiyatı ve Uygur credit hareketinin en önemli temsilcilerinden biridir. Şair kimliğinin yanında eğitimci ve besteci yönüyle de öne çıkan Memtili Efendi, 36 yıllık kısa ömrüne Uygur edebiyatı ve Uygur millî eğitimine iz bırakan birçok çalışma sığdırmıştır. Memleketi Atuş'ta onlarca credit okulu açarak ileride Uygur siyasi ve sosyal hayatında etkili olacak binlerce gencin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Okulların öğretmen ihtiyacını karşılama görevini de üzerine alan Memtili Efendi, bu amaçla birçok öğretmen yetiştirme kursu açmıştır. Bu kurslardan mezun olan genç öğretmenler, yurdun dört bir yanına dağılarak yeni kurulan credit okullarında görev almış ve onun başlattığı eğitim seferberliğini devam ettirmiştir.

Kalemiyle dönemin ağır koşulları altında ezilen halkının sesi olan Memtili Efendi'nin şiirleri, kendisi hayattayken yayımlanma imkânı bulamamıştır. Ancak birçoğunu besteleyerek öğrencilerine ezberlettiği bu şiirler, halkın hafızasında ve bazı not defterlerinde saklanarak korunabilmiş; 1980 yılından sonra da çeşitli makalelerle gün yüzüne çıkmıştır. Şiirlerin ilk yayını ise 2000 yılında, şairin öldürülüşünden 63 yıl sonra, *Memtili Ependi Şiirleri* adıyla Şinciang Halk Neşriyatı tarafından yapılmıştır.

Türkiye'de Memtili'nin edebî hayatı ve eğitim faaliyetleri üzerine pek çok bilimsel çalışma yapıldıysa da eserleri bugüne kadar toplu olarak yayımlanmamıştır. Elimizdeki eser,

*Ars. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: hilal.ozturk@hbv.edu.tr
Orcid: 0000-0001-8430-2505

Memtili Tefvik Efendi'nin şiirlerinin Türkiye Türkçesindeki ilk baskısı olma özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda Yeni Usul Mektebi'ndeki öğrencilerinden biri olan Mehmet Salih Artuş'tan temin edilen ve daha önce yayımlanmamış on altı şiir de bu çalışmayla edebiyat ve bilim dünyasına tanıtılmıştır.

2021 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasından çıkan eser, yazarın "Çağdaş Uygur Edebiyatı Şairlerinden Memtili Tefvik Efendi'nin Şiirleri Üzerine Dil İncelemesi" adını taşıyan doktora tezinin yeniden düzenlenerek kitaplaştırılmış biçimidir. Eser şu bölümlerden oluşmaktadır: *Ön Söz* (9-10), *Giriş* (15-27), *Memtili Ependi (Tevfik)* (29-63), *Memtili Ependi'nin ve Şiirlerinin Genel Özellikleri* (65-77), *Şiirlerin Dil Özellikleri* (79-100), *Şiirlerin Çeviri Yazımı ve Türkiye Türkçesine Aktarımı* (101-171), *Sözlük* (173-267), *Açıklamalı Özel Adlar Dizini* (269-281), *Kaynaklar* (283-288), *Ekler* (289-391).

Giriş bölümünde eser hakkında kısa bilgi verildikten sonra başta Doğu Türkistan olmak üzere Memtili Efendi ve şiirleri üzerine yapılmış çalışmaların künyesi verilerek genel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Memtili Ependi (Tevfik) bölümünde şairin hayatı ve eğitimci yönü ele alınmış; Uygur millî eğitim tarihinde yaptığı öncü çalışmalar ve cedit tarzı okullaşma faaliyetlerindeki rolü incelenmiştir. Bu bölümde, Atuş'taki bir mektepten İstanbul'daki öğretmen yetiştirme okuluna uzanan eğitim hayatının, Memtili'nin bir şair ve eğitimci olarak yetişmesinde ve fikir dünyasının şekillenmesindeki etkisini görmek mümkündür.

Memtili Ependi'nin ve Şiirlerinin Genel Özellikleri adını taşıyan bölümde şairin edebî anlayışının ve eserlerinde işlediği konuların kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Şiirlerin Dil Özellikleri bölümünde *Memtili Ependi Şiirleri* adlı eserdeki şiirler ile Artuş'un not defterindeki şiirler imla ve dil özellikleri bakımından karşılaştırılmıştır.

Memtili Efendi, şiirlerini 1920-1930'lu yıllarda, Çağatay yazı dili geleneğinin devam ettiği ve yerel ağızlar temelinde Çağdaş Uygur Türkçesinin teşekkül etmeye başladığı bir dönemde yazmıştır. Ancak 1980 yılından sonra yayımlanma imkânı bulan bu şiirler, Çağdaş Uygur Türkçesinin dil ve imla özelliklerini yansıtmaktadır. Not defterindeki şiirlerin ise, kesin bir tarih bulunmamakla birlikte, 1930'lu yıllarda kaydedilmiş olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu şiirlerin bir diğer özelliği Çağatay Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Atuş ağzına ait özellikler taşımalarıdır. Daha erken dönemde kayda geçirilen bu şiirlerin, Memtili'nin dilini ve dönemin imla özelliklerini daha iyi yansıttığı söylenebilir.

Şiirlerin Çeviri Yazımı ve Türkiye Türkçesine Aktarımı bölümünde daha önce yayımlanmış altmış üç şiir ve Artuş'un not defterindeki on altı şiirin çeviri yazımı ve Türkiye Türkçesine aktarımı verilmiştir. Bu on altı şiir içinden dördü özgün metinler olmayıp Memtili'nin Türkiye'de öğrendiği ve öğrencilerine öğrettiği çeşitli marş, türkü ve şiirlerdir.

Sözlük bölümünde şiirlerde geçen yaklaşık 1.400 kelimenin Türkiye Türkçesindeki karşılığı; *Açıklamalı Özel Adlar Dizini* bölümünde şiirlerde zikredilen kişiler ve yerler hakkında kısa bilgiler; *Kaynaklar* bölümünde çalışmada yararlanılan kaynakların listesi, *Ekler* bölümünde ise şiirlerin tıpkıbasımı, el yazmaları ve Memtili'ye ait fotoğraf albümü verilmiştir.

İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Reyila Kaşgarlı tarafından hazırlanan eser, Türk Dünyası Edebiyatı ve Çağdaş Uygur Edebiyatı alanında çalışacak araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı olacaktır. Eser, 20. yüzyılda Doğu Türkistan'da eğitimi millîleştirme faaliyetleri ve Memtili'nin bu doğrultudaki çalışmalarıyla ilgili doyurucu bilgiler içermektedir. Aynı şairin ağzından dökülen ancak farklı dönemlerde yazıya geçirilen şiirlerin karşılaştırmalı incelemesi, Çağatay Türkçesinin Çağdaş Uygur Türkçesi üzerindeki

etkisinin 20. yüzyılın ilk yarlarına kadar devam ettiğini göstermekte ve ađdař Uygur Türkçesinin imlasının yaklaşık 70 yıllık dönemde geçirdiği değişimi ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Kaşgarlı, Reyila (2021). *Memtili Ependi (Tevfik) ve Şiirleri: Giriş-İnceleme-eviri Yazı-Aktarma-Sözlük-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.